

УДК 37.035.6:061213(477)«19»

В.Й. КУЛЬЧИЦЬКИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії
та суспільних дисциплін ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського»*

РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

У статті розглянуто роль молодіжних організацій у патріотичному вихованні школярів в Україні у другій половині ХХ ст.; визначено напрями реалізації завдань для утвердження у свідомості молоді почуття патріотизму та гордості за свою країну; зроблено висновки про те, що результатом виховної пропагандистсько-патріотичної роботи піонерських та комсомольських організацій було те, що молода людина прагнула отримати освіту для реалізації себе у соціумі, а також, щоб працювати і приносити користь своїй Батьківщині.

Ключові слова: молодіжні організації, патріотичне виховання, пропагандистсько-патріотична робота, молодь, особистість.

Постановка проблеми. Проблема патріотичного виховання молоді стає сьогодні однією з найважливіших державних проблем. Знецінення духовно-моральних цінностей, дефіцит патріотичних почуттів у значної частини громадян і особливо у молоді – характерні і тривожні особливості сучасної ситуації в державі. Відомо, і про це свідчать дані багатьох аналітичних звітів, наукових аналізів і соціологічних досліджень, негативні процеси в суспільстві за останні роки спричинили собою те, що у значної частини населення, особливо у молоді, виявилися зруйновані або втрачені такі традиційно-моральні риси як романтизм, самовідданість і патріотизм, чесність, сумлінність, віра в добро і справедливість, прагнення до правди й пошуку ідеалів, до позитивної реалізації не тільки особистих, а й соціально значущих інтересів.

Саме тому актуальною проблемою сучасної української педагогічної науки є науковий аналіз складних та суперечливих процесів радянської доби, пов'язаних насамперед з освітньо-виховною діяльністю молодіжних організацій України.

На сучасному етапі становлення української держави перед істориками педагогіки постає завдання переосмислення прогресивних ідей минулого з позиції сьогодення для використання інноваційних підходів, вирішення нових питань, які постали перед педагогічною наукою і практикою у зв'язку зі створенням національної системи освіти. При цьому істинне новаторство в будь-якій справі, особливо в такій складній, як навчання і виховання, є можливим лише на міцному науковому фундаменті, на критичному використанні історично-педагогічного досвіду минулого, ознайомлення з яким попереджає від непотрібних захоплень та помилок, від відкриття давно відкритого [5, с. 54–60].

Беззаперечним є той факт, що від того, як сьогодні в Україні проводять освітньо-виховну та патріотичну роботу з молоддю, залежить майбутнє країни. Однак не можна забувати і про минуле, адже саме у радянському періоді були закладені соціальні основи багатьох важливих явищ, що відбуваються у молодіжному середовищі. Саме тому вкрай важливо використовувати увесь позитивний досвід патріотичного виховання молоді, напрацьований молодіжними організаціями, що діяли в Україні у другій половині ХХ століття. Це, у першу чергу, обумовлено, з одного боку, тим важливим місцем, яке займали комсомоль-

ська і піонерська організації в суспільному житті радянської України, а, з другого боку, тією увагою, яка надається останнім часом цим молодіжним об'єднанням. Адже, осмислюючи минуле, не можна перекреслити в ньому позитивні аспекти, підмінити науковий підхід несвідомим запереченням. Отож, вивчення педагогічного досвіду молодіжних організацій з патріотичного виховання підростаючого покоління становить інтерес для сьогоденної наукової практики.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам освітньо-виховної та пропагандистської діяльності піонерських та комсомольських організацій були присвячені численні монографії, статті та рецензії в періодичних виданнях радянського періоду (І. Богодист, І. Ільїнський, А. Зубань, А. Копиленко, Н. Клепач, В. Криворученко, Т. Коннікова, Є. Коридаліна, Т. Куценко, С. Літвінов, В. Луков, В. Маланчук, В. Мошняга, М. Песляк, Н. Ростов, Є. Сафонова, В. Сулемов, А. Федулова та ін.).

Разом з тим ці дослідження, як і вся тогочасна історико-педагогічна наука, відзначалися певною схематичністю, догматизмом, парадністю, замовчуванням «заборонених» чи «незручних» для радянської науки тем, подій та фактів.

Більш глибока оцінка історії піонерського та комсомольського молодіжних рухів, була зроблена в низці видань, дисертаційних роботах, які були підготовлені в незалежній Україні в 90-і роки ХХ століття. Це, в першу чергу, стосується досліджень В. Головенька, О. Корнієвського, В. Прилуцького, О. Зінько та ін. Значна робота була проведена дослідниками Державного інституту проблем сім'ї та молоді [3].

Метою статті є спроба проведення історико-педагогічного аналізу місця і ролі молодіжних організацій України другої половини ХХ ст. в освітньо-виховному, пропагандистсько-патріотичному та суспільному житті країни.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми визначається потребою суспільства у науковому забезпеченні постановки патріотичного виховання молоді, виходячи із сучасних соціально-економічних та політичних умов. На сьогодні виховний потенціал молодіжного середовища має суперечливий, специфічний та стихійний характер, бо свідомість дитини формується більше не у цілеспрямованому виховному процесі, а під дією мікросередовища. Як результат, діти стикаються у сім'ї, у колі однолітків, на вулиці з негативними явищами, спостерігаються вчинки, що суперечать морально-патріотичним та соціальним нормам. Отже, варто звернути увагу на організацію освітньо-виховного процесу учнівської молоді. Саме тому важливого значення набуває переосмислення, висвітлення та творче використання надбань історико-педагогічної науки [8, с. 2–9].

У здійсненні патріотичного виховання молоді в радянській Україні брали участь усі ланки соціально-політичної системи, – комуністична партія, профспілки та інші громадські організації, але особливе місце в цій системі належало єдиній молодіжній організації – Всесоюзній Ленінській комуністичній спілці молоді (ВЛКСМ – комсомол) та єдиній дитячій організації – Всесоюзній піонерській організації імені В. І. Леніна (піонерія).

Здійснюючи історико-педагогічний аналіз діяльності молодіжних організацій, особливо увагу необхідно звернути на те, що, як породження тоталітарного радянського режиму, дані об'єднання виконували в цей період у молодіжному середовищі роль філії комуністичної партії, здійснювали функції держави щодо роботи з молоддю. Таким чином, головне завдання цих організацій – готувати молодь до захисту Батьківщини, виховувати самовідданих патріотів, люблячих працю людей, залучати їх до практичного будівництва нового суспільства, готувати покоління всесторонньо розвинених людей [1].

Патріотичне виховання школярів проводилося у різних формах позакласної роботи, і, перш за все, у гуртках. У кінці 50-х років ХХ ст. особливо активізувалась проблема зв'язку навчально-виховного процесу з життям. Школа та молодіжні об'єднання розробили нові форми суспільно корисної діяльності учнів, утворили табори праці та відпочинку (1954), учнівські виробничі бригади (1955) [8, с. 2–9]. На них покладалося завдання формування у підростаючого покоління високих моральних якостей, почуття патріотизму; учнівські виробничі бригади розглядалися як важливий інститут соціально-трудова адаптації учнівської молоді.

В організації діяльності молодіжних об'єднань особливо необхідна була цілеспрямована робота, спрямована на постійне освітньо-організаційне зміцнення. Велике значення щодо питання патріотичного виховання молоді мало проведення, за активної участі ради ветеранів спорту, командних шкільних, районних, окружних і міських спортивно-масових

заходів, присвячених пам'ятним датам радянської держави. Такі військово-спортивні ігри як: «Орлюнок» та «Зірниця», одночасно розвивали у підростаючого покоління військово-спортивні та патріотичні навички [2].

Велику культурно-освітню та патріотично-виховну роботу серед молоді проводили музеї. Так, з шістдесятих років ХХ ст. була розпочата організація народно-шкільних музеїв, які працювали на громадських засадах. У зборі експонатів активну участь брали школярі та молодь. Крайові музеї дозволяли краще пізнати історію рідного краю і, таким чином, сформувати любов до своєї Вітчизни та гордість за свою Батьківщину. Після Другої світової війни за участі та підтримки молодіжних організацій створювалися меморіальні музеї і пам'ятники учасникам війни, таким чином, підтримувався зв'язок поколінь і безпосереднє живе спілкування молоді з ветеранами та захисниками рідної землі [9, с. 38–48].

Педагоги-практики (В. Блажкунов, В. Моцюк, Т. Фролова та ін.) одноставно зауважували, що головним напрямом позакласної роботи в радянській школі була пошукова робота. Такі високі моральні якості, як патріотизм, громадянськість, формуються, перш за все, в активній громадській діяльності [8, с. 2–9]. Цікавою формою пошукової роботи молодіжних організацій була історико-краєзнавча робота (В. Ігнатенко, Р. Маргулян). Історико-краєзнавча робота була історико-краєзнавчою роботою, у першу чергу, була спрямована на вивчення історичного минулого, відкриття для себе нових імен, подій, фактів рідного краю, відвідування краєзнавчих музеїв, туристичні походи, зустрічі з ветеранами. Історико-краєзнавча робота супроводжувалась практичними діями: насадження парків і скверів біля історичних пам'яток, підготовка виставок з історії, традицій рідного краю, проведення вечорів-зустрічей, шефська допомога ветеранам війни та праці, що сприяло вихованню патріотичних якостей підростаючого покоління [4; 7]. Відомий український педагог В. Сухомлинський вважав, що історико-краєзнавча робота дає можливість учневі стати справжньою людиною, патріотом, коли він разом із педагогом «творює шлях від любові до рідного краю до розуміння історичної долі власного народу» [11, с. 554]. Таким чином, патріотичне виховання підростаючого покоління базувалося на тому, що молода людина є особливою, індивідуальною та неповторною, що є основою особистісно орієнтованого підходу до виховання та навчання. «До-свід переконує, – писав В. Сухомлинський у статті «Народний учитель», – якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок» [6, с. 4].

Під час виконання індивідуальних творчих і дослідних завдань краєзнавчого змісту школярі ставали не лише об'єктами педагогічного впливу, але й суб'єктами виховання. Вони сприймали мету і завдання, визначені педагогом, як особистісно і суспільно значущі, володіли змістом роботи, організовували і виконували власну дослідницьку діяльність, перетворюючи її на процес саморозвитку та самореалізації. Виконання та подолання учнями труднощів сприяло гартуванню у них морально-патріотичних якостей, формуванню працьовитості і колективізму, почуття загальнонаціональної гордості.

Значення дослідної діяльності та використання краєзнавчого матеріалу у виховній пропагандистсько-патріотичній роботі в школі важко переоцінити. В. Сухомлинський писав: «Душа не може жити без святині. Щось для людини стає дорогим і непорушним, невикорінним і незнищеним» [10, с. 134]. Педагог був упевнений, що творцем людської душі є вчитель, який формує уявлення про націю, світ, людство.

Пропагандистсько-виховна діяльність молодіжних організацій у радянській школі супроводжувалась цікавими формами роботи, котрі у наш час зовсім не використовуються. З метою заповнення позакласного та позашкільного життя використовувалась тимурівська та пошукова робота у якій учні мали постійні доручення. С. Фурін розкрив роботу колективу тимурівців, охарактеризувавши основні його форми роботи. За визначенням науковця, тимурівська робота – це, перш за все, своєрідна та захоплююча дитяча гра. На основі рекомендацій VIII Пленуму ЦК ВЛКСМ (1957 р.) молодіжним організаціям необхідно створювати тимурівські команди, робота яких дає можливість розширити діяльність учнів за рамки школи. На усіх з'їздах комсомолу наголошувалось на необхідності розгортання тимурівської роботи. У державі після 1-го Всерадянського з'їзду тимурівців, який відбувся у 1973 р., тимурівська робота набула широкого розмаху [8, с. 2–9].

Турбота про ветеранів війни була однією з найважливіших справ тимурівців. Вони оточували їх теплотою, увагою, занотовували їх спогади, влаштовували у школі зустрічі з ними.

Тимурівці відкривали меморіальні дошки, піклувалися про пам'ятники та братські могили. До Дня Перемоги тимурівці готували ветеранам сувеніри, привітання, виступали перед ними з концертами. На будинках та квартирах, де жили ветерани, тимурівці прибивали зірку – символ вічної вдячності тим, хто захищав Батьківщину.

Отже, тимурівській рух виховував у школярів дух дружби, товаришкості, доброти та щирості, патріотизму та гордості за свою Вітчизну.

Висновки. Зрозуміло, що час висуває якісно нові завдання щодо теоретичного осмислення, подальшого розвитку і конкретизації діяльності з формування у підростаючого покоління високої громадянськості, патріотизму, почуття відповідальності за долю Батьківщини. Все більш очевидною нині стає необхідність для держави і суспільства відродження патріотизму як важливого соціально-морального ціннісного орієнтиру, спрямованого на становлення української державності.

Отже, вкрай необхідним є розроблення такої державної програми патріотичного виховання молоді, яка охоплювала б усі ланки суспільства – сім'ю, школу, вищі навчальні заклади, громадські організації, трудові колективи і могла б реалізуватися в таких конкретних цілях і завданнях виховання як: прищеплення молоді поваги до Конституції України; розвиток у свідомості молоді необхідності збройного захисту держави як соціально важливого виду діяльності, покликаного забезпечити безпеку Батьківщини; формування позитивного ставлення до наукової, трудової та військової праці; залучення школярів до культурних цінностей, історії та традицій країни, її Збройних Сил; розвиток почуття власної гідності, совісті, об'єктивної самооцінки, внутрішньої дисциплінованості; розвиток у школярів фізичних якостей та здорового способу життя.

Саме тому необхідно підкреслити, що детальний, вичерпний аналіз історії, місця і ролі молодіжних організацій в суспільному житті країни ще стане предметом не одного дослідження і не одного науковця. Цього вимагає необхідність створення повної і правдивої, без «білих плям», прикрашування та ганьби освітньо-виховної діяльності радянських молодіжних об'єднань України як шляхом переосмислення уже написаного, так і виявлення дослідниками нових, раніше недоступних історико-педагогічних джерел.

Список використаних джерел

1. Андромонова И.М. Воспитание социальной активности старшекласников в теории и практике отечественной педагогики (1960– 1985 гг.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.М. Андромонова. – Кострома, 1999. – 22 с.
2. Воспитание в пионерском отряде: вопросы содержания и методики работы / под ред. Б.Е. Ширвиндта. – М.: Просвещение, 1968. – 272 с.
3. Головенько В.А. Характерні риси комсомольсько-піонерського періоду українського молодіжного руху / В.А. Головенько // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 34–47.
4. Ігнатенко В.М. Наш досвід морального виховання учнів / В.М. Ігнатенко // Радянська школа. – 1971. – № 8. – С. 69–72.
5. Коляда Н.М. Дослідження історії вітчизняного дитячого руху радянського періоду: джерелознавчий аспект / Н.М. Коляда // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – № 1. – С. 54–60.
6. Кривенко О. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського і національна школа / О. Кривенко // Сільське життя. – 2003. – № 9. – С. 4.
7. Маргулян Р.А. Моральне виховання учнів у позакласній краєзнавчій роботі / Р.А. Маргулян // Радянська школа. – 1972. – № 3. – С. 102–104.
8. Овчарова О.М. Досвід піонерської та комсомольської організацій у моральному вихованні учнівської молоді другої половини ХХ століття / О.М. Овчарова // Виховна робота в школі. – 2012. – № 10 (95). – С. 2–9.
9. Птичницяна К.А. Ленинский комсомол и подготовка навыков общественного коммунистического самоуправления / К.А. Птичницяна // Советское государство и право. – М.: 1962. – № 11. – С. 38–48.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: (в 5-ти т.) / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1975. – Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. – С. 134.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – С. 554.

References

1. Andramonova, I.M. (1999). *Vospitaniye sotsialnoy aktivnosti starsheklassnikov v teorii i praktike otechestvennoy pedagogiki (1960-1985 gg.)* [Education of social activity of senior pupils in the theory and practice of domestic pedagogics (1960– 1985). Synopsis Cand. Thesis ped. Sciences speciality 13.00.08. Kostroma, 22 p. (In Russian).
2. Shirvindt, B.E. (1968). *Vospitaniye v pionerskom otryade: voprosy soderzhaniya i metodiki raboty* [Parenting in a pioneer detachment: the content and methods of work]. Moscow, Prosvesheniye Publ., 272 p. (In Russian).
3. Holovenko, V.A. (2004). *Kharakterni rysy komsomolsko-pionerskoho perioda ukrayinskoho molodizhnoho ruhu* [Characteristics Komsomol and the pioneer period of Ukrainian youth movement]. *Ukrayinskyy sotsium* [Ukrainian society]. No3 (5). p. 34-47. (In Ukrainian).
4. Ignatenko, V.M. (1971). *Nash dosvid moralnoho vyhovannya uchniv* [Our experience moral education of pupils]. *Radyanska shkola* [Soviet school]. No 8. p. 69-72. (In Ukrainian).
5. Kolyada, N.M. (2011). *Doslidzhennya istoriyi vitcheznyanoho rukhu radyanskoho period: dzhereloznavchyy aspekt* [Research history of national children’s movement of the Soviet period, source-side]. *Istoryko-pedahohichnyy almanakh* [History and Pedagogical almanac]. No 1. p. 54-60. (In Ukrainian).
6. Kryvenko, O. (2003). *Pedahohichni ideyi V. O. Sukhomlynskoho i natsionalna shkola* [Teaching ideas of V.O.Sukhomlynskyi and national school]. *Silske zhyttya* [Rural life]. No 9. p. 4. (In Ukrainian).
7. Marhulyan, R.A. (1972). *Moralne vykhovannya uchniv u pozaklasnyy krayeznavchyy roboti* [Moral education of students in extracurricular local history work]. *Radyanska shkola* [Soviet school]. No 3. p. 102-104. (In Ukrainian).
8. Ovcharova, O.M. (2012). *Dosvid pionerskoyi ta komsomolskoyi orhanizatsiy u moralnomu vykhovanni uchnivskoyi molodi druhoyi polovyny XX stolittya* [Experience Pioneer and Komsomol organizations in the moral education of students of the second half of the twentieth century]. *Vykhovna robota v shkoli* [Educational work in school]. No 10 (95).p. 2-9. (In Ukrainian).
9. Ptichnitsyna, K.A. (1962). *Leninskiy komsomol i podgotovka navykov obshchestvennogo kommunisticheskogo samoupravleniya* [Leninsky Komsomol and Communist training skills of public authorities]. *Sotetskoye gosudarstvo i pravo* [The Soviet state and the right]. Moscow. No11. p. 38-48. (In Russian).
10. Sukhomlynskyy, V.O. (1975). *Vybrani tvory: (v 5-ty t.)* [Selected Works: (in 5 vols.)]. Kyiv, *Radyanska shkola* [The Soviet school]. Part 1. *Problemy vykhovannya vsebichno rozvynenoyi osobystosti* [Problems of education of comprehensively developed personality]. p. 134. (In Ukrainian).
11. Sukhomlynskyy, V.O. (1976). *Sto porad uchytelevi Vybrani tvory: (v 5 t.)* [Hundred teacher tips (in 5 vol.)]. Kyiv. Part. 2. p. 554. (In Ukrainian).

В статье рассмотрена роль молодежных организаций в патриотическом воспитании школьников в Украине во второй половине XX в.; определены направления реализации задач для утверждения в сознании молодежи чувства патриотизма и гордости за свою страну; сделаны выводы о том, что результатом воспитательной пропагандистско-патриотической работы пионерских и комсомольских организаций было то, что молодой человек стремился получить образование для реализации себя в социуме, а также чтобы работать и приносить пользу своей Родине.

Ключевые слова: молодежные организации, патриотическое воспитание, молодежь, личность.

The article examines the role of youth organizations in the patriotic education of schoolchildren in Ukraine in the second half of the 20th century; the directions for development of patriotism and pride in their country in the minds of the youth are defined. It was concluded that the result of propaganda and patriotic upbringing in Pioneer and Komsomol organizations was that the young people wanted to get an education, to realize themselves in society, and to work and benefit their homeland.

Key words: youth organizations, patriotic education, youth, personality.

Одержано 12.01.2016.